

ALLAH'IN KELAMI*

Yazan: Arthur Stanley TRITTON

Çeviren: Dr. Sinan ÖGE*

Eş'arî, Makâlâtü'l-Muslimîn¹ isimli eserinin son bölümünde, ilk dönem Müslümanların Kur'an hakkındaki görüşlerini kaydeder. Bunlardan pek çoğu isimlidir ve isnatların bazıları da belirsizdir. Kayıtlar genellikle parçalardan ibaret kısa özetler şeklindedir. Bunlar muhalif grupların birbirine zıt görüşleridir. Değerleri ne olursa olsun bu gruplardan bazıları Zerkân'dan aktarılmış, diğer bazıları da Ca'fer el-Mübeşşir'den nakledilmiştir.

İlk başta gelen görüş şudur: *Kur'an Allah'ın kelimidir, Allah değildir fakat ilahîdir. O'nun yaratıcı ve yaratılmış olmayan sıfatı, hiç bir sıfat diğer sıfatlara sahip olmadığından, zâtına bağlıdır.*² Bazısı daha dikkatli olmaya çalışarak şöyle demiştir: *Kur'an hâlik ya da yaratılmamış değildir: muhdestir.* Bu son iki vasıf arasındaki(mahlûk-muhdes) fark şudur: "Halk" Allah'ın haricinde olana, "ihdâs" ise Allah'ın zatında olana işaret eder. Kur'an yaratılmamıştır. Bu nedenle tek ve aynı zamanda birçok mekânda bulunabilir.³

Kimisi yarı yarıya taksim yapmıştır. Buna göre *Kur'an'ın bir kısmı yaratılmışken diğer bir kısmı yaratılmamıştır.* Kur'an'da zikredilmiş olan Allah'ın isim ve fiilleri ise kesin surette yaratılmamıştır. *Kur'an'ın bir kısmı hâdistir ama muhdes değildir.* Ya da Kur'an bir fiil olabilir fakat bir meful veya ma'mul değildir. Çünkü o, hareketi, sevgisi ya da ğadabı gibi(kelimelerin Kitab-ı Mukaddes'ten karşılıkları için bkz. "Adam ve sevilen ve nefret edilen iki karısı"⁴) başka bir zâta değil, Allah'ın zâtında kâimdir. Kur'an'ın bir kısmı Allah'ın emridir. Çünkü o, insanların iman etmesi gereken Allah'ın iradesinin bir ifadesidir ve irade etmesi ise emridir.⁵ Bu nedenle

* A.S. Tritton, "The Speech of God", *Studia Islamica*, No. 36 (1972), ss. 5-22.
bkz., <http://www.jstor.org/stable/1595448>

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilim Dalı(sinanoge@hotmail.com)

¹ Eserin gerçek adı "*Makâlatu'l-İslâmiyyîn ve'htilâfu'l-Musallîn*" şeklindedir(çev.)

² Burada ve aşağıdaki vurgular bize ait (çev.)

³ Bu görüş Zühre el-Esrî'ye nispet edilir. Bkz., *Makâlât*, Beyrut, 1995, II, 256.(çev.)

⁴ Bkz., *Tesniye* 21: 15-17.(çev.)

⁵ Bu görüş Ebû Mu'âz et-Tümenî'ye nispet edilir. Bkz., *Makâlât*, II, 257.(çev.)

Kur'ân'daki emirler ve haberler mahlûktur. İnsanlar, sadece Allah'ın bildiği şeylerin mahlûk ya da ilâhî olarak adlandırılıp adlandırılmayacağına karar veremezler.⁶

“Allah konuşur” ya da “Allah sürekli konuşuyor” ifadeleri ne anlama gelir? Zahirî olan Davud el-İsfehânî (ö. 270/884) der ki: “ ‘sürekli konuşuyor’ ifadesi ‘konuşabilir’ anlamındadır ve Allah'ın dediği şey muhdestir, mahlûk değildir”.⁷

Ayrıca bazılarına göre Kur'ân hâliktir ya da Allah'tan bir cüzdür.⁸

Görüşlerin bazısı, bir takım genel prensiplerle olan zihinsel uyum ve bağlantıdan(association) kaynaklanmaktadır. Allah Kur'ân'dadır. Çünkü O'nun ismi ondadır ve isim müsemmanın aynıdır. Bunun diğer bir örneği ise, istitaat'ın fiilden önce ya da sonra olmayıp onunla birlikte olduğunu söyleyenlerin, Allah'ın kelamının O'nda yaratılmış olduğunu ifade etmeleridir. Allah'ın kelimelerle daima konuştuğu fikri, O'nun kelamının işitilip işitilemeyeceği sorusunu ortaya çıkarır. Tevbe, 6'da yer alan “işitmek” kelimesi “anlamak” şeklinde izah edilmiştir.⁹

Makâlât'ın konuyla ilgili diğer bölümlerinde olduğu gibi bu bölümde de Kur'ân'a ait herhangi bir bahsediş, sıklıkla “mektûb(yazılan), mahfûz(ezberlenen) ya da mesmû'(işitilen)” kelimeleriyle birlikte geçer. Bu kelimelerin eklenmesiyle birlikte, aksine yer verilmediği ya da işaret edilmediği müddetçe Kur'ân'ı “okuma/kıraat” da zımnen kapsam altına alınmış olarak düşünölmüş olabilir. (Herhangi bir okuma muhtemelen ezberden okuma idi). Sesler Allah'ın eseridir, insanlar eyleme dönüştürürler. Bu nedenle kıraat aslî bir vahiy değildir. Hem Allah'ın hem de insanların kelamı işitilemez. İşitilen şey sadece konuşan ve onun anlatımına yönelik işaretlerdir. Bir peygamber olarak Musa Allah'ın kelamını işitti ancak sıradan halk işitmedi ve işitemez. Karşit bir iddiaya göre ise, Musa onu işitmedi. Zira ancak kendi kendine kâim olabilen şey (alt unsur olan/başkasıyla kâim olan değil)kendini işittirebilir. Allah'ın kelamı ancak hakiki olarak konuşulduğunda işitilir ve bu konuşma süreliken; insanın konuşması sürekli değildir. Yaratılmışların konuşması arazdır, Allah'ın konuşması ise Allah'ın zâtıyla kâim olması imkânsız olan arazlar için bir

⁶ Makâlât'da şöyle geçer: “Kur'ân'da Allah'ın ilmine dair yer alan hususlar hakkında mahlûk ya da Allah'tan gayrıdır diyemeyiz. Kur'ân'da bulunan emir ve nehiyer ise mahlûktur”. Bu görüşün Ehl-i Hadîs'ten Süleyman b. Cerîr'e nispet edildiğini belirten Eş'ârî, bunun bir hata olduğunu ifade eder. Bkz., *Makâlât*, II, 259. (çev.)

⁷ Bkz., *Makâlât*, II, 256.(çev.)

⁸ Bu görüşün Vekî b. el-Cerrâh'a ait olduğu bildirilmektedir. Bkz., *Makâlât*, II, 259.(çev.)

⁹ Makâlât, II, 259. Allah'ın kelamıyla alakalı olarak “işitme”nin “fehm ve ilim” anlamlarına geldiğini savunanların başında Cüveynî gelir. Bkz., Cüveynî, İmam'ül-Harameyn Ebu'l-Me'âlî Abdulmelik, *el-İrşâd ilâ Kavâitil-Edilleti fi Usûlil-İtikâd*, Tah. Muhammed Yusuf Musa, Ali Abdulmunim Abdulhamid, Mısır, 1950, s. 133.(çev.)

cisimdir. Harf ve sesleri içeren Kur'ân ihdâs edilmiştir. Çünkü Allah daima onlarla konuşur. Allah'ın konuşmasının bir tür cisim olması zorunludur. Zira Allah ya da insan değil, sadece cisim arazları taşıyabilir. Bu felsefi söylem, bu ve diğer bazı görüşler için daha ileri bir tarihi ima etmektedir.

(Kur'ân nedir ve varlık aleminde nasıl yer alır?(çev.))¹⁰

-Kur'ân ne cisimdir ne arazdır; zira Allah'ın bir sıfatıdır.

-O bir arazdır, zira Allah cisim değildir.

-O Allah'la kâim bir cisimdir, fakat boşlukta yer işgal etmez.

-Tüm suretler/nüshalar(Kur'ân'ın okuma ya da yazılmayla oluşan taklitleri/hikâyesi (çev.)) özellikle Allah tarafından yaratılmıştır ve O'nun zâtıyla kâimdir, taklit/hikâye edende(copyist) değildir.

-O bir sıfattır bu nedenle Allah olamaz. Allah olmayan ise cisim olmak zorundadır.

-O Allah'ın bir sıfatıdır. Bu nedenle aynı zamanda birkaç yerde bulunabilir. Çünkü o, diğerleri gibi olmasa bile bir cisimdir. Allah tarafından yaratılmış ve ihdas edilmiştir. Taklid bir harekettir (dilin ya da elin hareketi)(kıraat ya da yazı (çev.)) ve bu yüzden Allah'ın yaratması; insanların ise filidir.

-Kur'ân başlı başına bir *ma'na* dır, fikirler sistemidir, yaratılmıştır ve ne cisimdir ne de arazdır.¹¹

-Aynı zamanda Kur'ân Levh-i Mahfûz'dadır. O, Levh içerisinde veya üzerinde bir arazdır ve oradan çıkarılamaz; her okunuşunda, kişinin bir kesbi olarak yeniden yaratılır. Kur'ân, Levh üzerinde yaratılmıştır, fakat her kopyasıyla bir cisim olarak tüm diğerlerinden farklıdır. O, Levh üzerindedir ve ikinci bir zamanda yaratılmış olamaz, fakat her bir ezber okuma ile, Allah, aynısı olmasa da bir benzerini, kopyalayanın kesbi olarak yaratır. O, her ne zaman ve her nerede tekrar edilirse edilsin tüm kopyalarından/üretilenlerden farklı olarak Levh üzerinde kalan bir arazdır ve Levh'den ayrılmaz. Bir tilavette işitilen şey Kur'ân diye isimlendirilebilir ve hem o hem de konuşma Allah'ın fiilleridir. (Makâlât'da) bu görüşlerin bazıları daha sonra yazarlarının isimleriyle birlikte yer alır.

Müslümanlar Kur'ân'ın Allah'ın kelamı olduğu hususunda hemfikirler, fakat daha sonra bu uzlaşma sona erdi. Kur'ân'ın, "tüm denizler mürekkep olsa bile kaydedilemeyecek olan(Kehf, 18/109) Allah'ın kelimeleriyle" ve yaratıcı "ol" (Nahl,

¹⁰ Başlık için bkz., *Makâlât*, II, 260.

¹¹ Tritton tarafından tek bir paragrafta ard arda karışık olarak sıralanan bu görüşler için bkz., *Makâlât*, II, 259-261.(çev.)

16/40) ile olan bağlantısı asla tartışılmamıştır. John of Damascus(ö. 132/749) Kur'ân'ın mahlûk olduğunu söylemenin sapıklık/bid'at olduğunu biliyordu.¹² Hz. Ali'ye, Haricilerle olan münakaşası esnasında söylediği atfedilen, "Ben hakem olarak, yaratılmış bir şeyi tayin etmedim, Kur'ân'ı tayin ettim" sözleri sık sık aktarılır ve "Kur'ân Allah'ın kelimidir, vahyolunmuştur, yaratılmamıştır" ifadesi muhtemelen 200/815 yılına ait bir mezar taşında yer alır.¹³

Yaratılmamış Kur'ân fikrini uç noktalara taşıyanlarla¹⁴ başlamak daha iyi olacak. Zira onlar, gelişmenin ana hattının dışındadırlar. Araplar kelimeler tarafından hipnotize edilmişlerdir; şayet bir fikir iki şekilde ifade edilebiliyorsa, onlara göre bu fikir tek değildir, ikidir. Örneğin; "O bir alimdir" ve "O ilim sahibidir" cümleleri aynı şeyi ifade etse de; Araplara göre ikinci cümle "ilim"e bir varlık verir ki birinci cümle bu anlamı içermez. İddia edilir ki, bir kişi zâtî bir güç taşıyorsa(kâdir binefsihi) yapabileceği şeye hiçbir sınır yok demektir; fakat kişi bu güce bir sıfat ile sahipse(kâdir bi'l-kudret) o zaman bir sınır vardır.¹⁵ "Varlığa gelen"(hâdis), "varlığa getirilen"(mahdûs)den ayrılmıştır.

Logos hakkındaki Hıristiyan fikirlerinin yaratılmamış Kur'ân fikriyle bir ilişkisinin olduğu muhtemeldir.

"Yaratılmamış Kur'ân" ifadesi ister istemez Ahmed b. Hanbel'in ismini akla getiriyor. O, mucidi olmadığı bu doktrinin -bir kelamcı olmamasına rağmen- cesur bir bekçisiydi. Kur'ân'da bir ruhsat bulunmadığı müddetçe Kur'ân'ın yaratılmamış olduğu hususunda herhangi bir şey söylemezdi. Kendisine "Allah'ın vechinin yaratılmamış olduğunu mu söylüyorsun?" diye sorulduğunda, "Kur'ân'da açık bir ibare olmadığı müddetçe, Hayır" diye cevap vermiştir. O esnada ürpermiş ve şöyle demiştir: "Allah'tan mağfiret dilerim; O'nun vechinin yaratılmamış olduğu hususunda şüpheye düşmek inançsızlıktır."¹⁶ Kendisinden önceye ait bir belgede yer alan "Kur'ân kelimelerini kıraatim yaratılmamıştır" ifadesinin üzerini çizmiş ve onun yerine "Nerede

¹² Migne, PG, 98, 1341.

¹³ *Réperloire d'Épigraphie Arabe*, I, p. 95, n° 117.

¹⁴ Metnin devamından da anlaşılacağı üzere yazarın kastettiği bu grup Hanbelîlerdir.(çev.)

¹⁵ İbn Ebi'l-Hadid, *Şerhu Nehc'i'l-Belâğa* (Beyrut) I, 636.

Mu'tezile, ilâhî kelâmın zâtî değil de fiilî olduğunu ifade ederken aynı mantığı kullanır. Onlara göre bir sıfat zâtî olunca taalluku umûmi, fiilî olduğunda ise sınırlı olur. Mesela "ilim" zâtî sıfat olduğundan Allah'ın bütün malumatı bildiği sonucu çıkar. Ama "kelam" fiilî değil de zâtî kabul edilirse, var olan bütün sözlerle konuşuyor olması gerekecektir. Bkz., en-Nîsâbûrî, Ebû Saîd Abdurrahman b. Muhammed, *el-Ğunye fi Usûli'd-Dîn*, Tah. İmaduddin Ahmed Haydar, Beyrut, 1978, s. 104. (çev.)

¹⁶ BM. Or. 2675 f. 159v.

olursa olsun Kur'ân yaratılmamıştır” yazmıştır. Rivayetin başka bir şeklinde ise şöyle yer alır: “Allah'ın kelamı olan Kur'ân her nereye gönderilse...”¹⁷.

“Kur'ân ne mahlûktur ne de hâlîktir” şeklindeki genel söylem hakkında İbn Hanbel'in onayladığı ya da tezkib ettiği şeklinde iki haber bulunmaktadır. Cümlelerin diğer bir formu ise “Kur'ân ne halktır(masdar) ne de mahlûktur; ne fiildir(masdar) ne de mefuldür.¹⁸ İbn Hanbel'in hükmü şu idi: Kur'ân'ı mahlûk olarak isimlendirenler, hiçbir fikir beyan etmeyenler ve Kur'ân'ın telaffuzuna mahlûk diyenlerin tümü ona göre birdir, fakat “ne mahlûktur ne de gayrı mahlûktur” fikri “Kur'ân mahlûktur” fikri kadar kötüdür.¹⁹ O, Allah'ın kelamının sesli olduğuna dair sahîh bir hadîsin bulunmadığını biliyordu.²⁰

Hanbeliler, Allah'ın kelamının O'nun zâtıyla kâim kelime ve sesler olup bunların ezeli olduğunu söylerken; bazıları parşömen kağıdını ve cildi de buna dahil eder.²¹ İki kapak arasında olan şey Allah'ın kelamıdır: insanların okuduğu, işittiği ve yazdığı Allah'ın kelamının aynıdır; kelime ve harfler O'nun kelamı olmak zorundadır ve ilâhî kelamın ezeli olarak kabul edilişi gibi, kelimeler de ezeli, yaratılmamış olmalıdır.²² Sonraki bir metin der ki, Allah her zaman iradesiyle konuşuyordu, bu yüzden O'nun kelimeleri sonsuzdur, O'nun zâtıyla kâim olduğundan; “Sıfatları, isminin delâletinin dışında değildir”. Bu yüzden kelimeleri yaratmamıştır, zira yaratılmış olur iseler Kur'ân'ın da yaratılmış olması gerekir.²³

Ebu Ya'la el-Hanbelî(380/990-458/1065) ezeli ilâhî sıfatları ve vech, el vs. gibi müteşâbih sıfatları kabul eder, ancak sakal ve dış cinsel organları kabul etmez.

Bazı münferit fikirler de ortaya çıkmıştır:

-Allah, zaman başlamadan önce, ezelde konuştuğundan sonra konuşmamıştır.²⁴

-Kur'ân'ın kıraati mahlûk ya da gayr-ı mahlûk diye isimlendirilmemelidir.²⁵

-“Ben Allah'ım, Benden öte bir tanrı yoktur”(20/14) ifadelerinin yaratılmamış olması gerekir; “O Allah'tır, tektir”(112/1) ifadesinin mahlûk olduğunu söylemek, Allah'ın öleceği söylemini de içerir.²⁶

¹⁷ el-Beyhakî, *el-Esma ve's-Sifât*, (1313) 198 f ; İbn al-Kathir 10, 327.

¹⁸ *el-Esma ve's-Sifât* 200.

¹⁹ Or. 2675 f. 154.

²⁰ el-Bakillânî, *et-Temhid*, (McCarthy) 203.

²¹ el-İci, *Mevakıf* (Sorenson) 63. 65.

²² eş-Şehristani, *İkdam* 313; Abdullah b. As'ad al-Yafî'i, *Marham al-İlal* (1910) 289.

²³ İbn Teymiyye, *Mecmeu'r-Resâil ve Mesail* (Kahire 1923-30) 3, 40.67.

²⁴ *Temhid* 200.

²⁵ Eş'ari, *Makalat* 292.

²⁶ *Marham* 190.

-Allah'ın şu an herhangi bir kelamı yoktur, zira sona ermiştir.²⁷

-Kelam, sözcükler ve seslerden olmak zorundadır; bunlar yaratılmış olduğuna göre, Kur'ân'ın da mahlûk olması gerekir.²⁸

-Allah, kelamı yaratıncaya dek bir kelama sahip değildi ve bu yüzden mahlûkatı kendisine isimler verip onu tanımlayıncaya kadar kendi kendine isimler veremez, kendi kendini tanımlayamaz veya sıfatlara sahip olamazdı.²⁹

-Kelam fasılalar ve sözcüklerden ibarettir; ilâhî kelamın fasılalar ve sözcükler olduğunu söylemek ise bidattir.³⁰

-Bir Kur'ân okuyucusu Allah tarafından söylenenlere benzer kelime ve sesler üretir. Bu nedenle Allah tarafından ne oluşturulduysa, aynıysa kârîden/okuyucudan tam olarak işitilir.³¹

Ebu Süleyman Ahmed b. Muhammed el-Hattâbî (319/931-388/998), Kur'ân'ın mistik yorumlarını yapıp bu yüzden yanılanları inançsızlıkla suçlamamıştır.³²

Son dönem yazarlarından biri olan İbn Teymiyye, diğer fikirleri haber vermektedir: "Teklîm" fiili "kişide işitmeyi yaratma" anlamına gelir. Kur'ân ve sünnetin tekzip ettiğini akıl ve vahiy de tekzip eder. Allah'ın kelamı hâdistir, muhdes değildir; (diğer bir görüşe göre(çev.))hem hâdistir hem de muhdestir. Ezeli sesler Kur'ân'ı okuyandan işitilmez. O, ki iradesinin bir uygulaması olarak konuşur, zâtından konuşandan daha yücedir.³³

Çok veya daha az sistemli düşünürlerin görüşleri:

Ebu'l-Hüzeyl (v. 226/841 veya 235/850): Allah'ın yaratıcı kelamı başkasında kâim değildir ve bazı cisimlerle kâim olan **emriyle** aynı değildir. Kur'ân bir arazdır ve tek bir anda birçok mekânda bulunabilir; onun Allah'ın kelamıyla olan bağıntısı sınırlandırılmış değildir. Hüzeyl'in, "bir Kur'ân okuyucusu öldüğünde Kur'ân'ın da onunla birlikte öldüğünü" söylediği rivayet edilmektedir.

en-Nazzam (v. 231/846): Yaratıcı kelam bir arazdır; Allah'ın kelamı bir cisimdir ve seslerin bir bileşimidir. Tek bir zamanda iki mekânda bulunamaz ama işitilebilir. Kur'ân bir mucizedir.

²⁷ *Marham* 196.

²⁸ *Marham* 288; İbn Teymiyye, *Mecmua* 3, 67.

²⁹ *Temhîd* 217.

³⁰ *Makâlât* 292.

³¹ Abdülcabbar, *Mecmu' fi'l-Muhit bi't-Teklif* 342.

³² *Esmâ ve's-Sıfat* 192.

³³ İbn Teymiyye, *Risale Ba'albakiyya* 406-432.

Bişr b. el-Mu'temir (v. 210/825): Yaratma, yaratıcı "ol" değil, Allah'ın bir şeyi iradesidir.³⁴

Sümâme (v. 213/828): Onun öğretisinin iki versiyonu vardır. Şayet Kur'ân Allah'ın kelamıysa, yaratılmıştır; yok eğer tabiatın/doğanın/mizacın bir işi, ikincil bir eylemse, hiçbir amile sahip değildir, mahlûk değildir ama hâlık da değildir. Öğretisinin diğer versiyonu ise şöyledir: Kalam konuşma organlarınca üretilen ikincil (müvelled) bir eylemdir bu yüzden Allah'ın herhangi bir kelamı yoktur.³⁵ Allah'ın bilgisinin zorunlu olmadığı yerde ne emir ne de yasak vardır.³⁶

Ma'mar (Hicrî üçüncü asrın başları): "Allah mütekellimdir" sözü, yaygın bir Mu'tezilî fikir olarak "başkalarında kelamı yapandır" anlamındadır. Bu da bir anlamda "Allah onu zorunlu kılar", demektir. Kalam cismin tabî bir eylemidir ve onda meydana gelir; Kur'ân varolduğu mekânın eylemidir ve bu yüzden arazdır. Allah ise arazları yaratmaz.

İbn Küllâb (v. 240/854): Allah'ın kelamı zâtında bir sıfattır, tektir, bölünmez, harfler veya sesler değildir; diğer sıfatlar gibi o da ilâhîdir ama Allah değildir. Kalam ne cisimdir ne de arazdır. İbn Küllâb, kelamın Allah'la kâim olduğunu ilk söyleyen kişidir. Ki bu da şu anlama gelmektedir: Allah bir irade veya kudret uygulamasıyla/ifasıyla konuşmamaktadır.³⁷ Musa bu konuşmayı işitmiştir fakat beraberindeki halk işitmemiştir; onlar sadece bu konuşmanın değişebilir ifadelerini (ibâre, i'tibâr) işitmişlerdir. Arapça Kur'ân, ister yazılsın ister işitilsin, Allah'ın kelamının bir betimlemesidir (resm). İbn Küllâb Eş'arî'nin selefi olarak anılır.³⁸

İbn Kerrâm (v. 255/869): Allah'ın kelamı ezeldir; Kavli ise zâtındaki bazı fenomenler/görüntülerdir. Emri iki derecelidir; a. yaratıcı olandır ki sonucu derhal ardından gelir; b. bir emir ya da beyandır ki sonuç zorunlu bir şekilde hemen olmaz. Kur'ân'ın harfleri ve sesleri ezeldir.³⁹ Diğer bir kayıt ise kelamı bir konuşma gücü olarak izah eder.⁴⁰ Kur'ân Allah'ın kavlidir ve O, kendiyile kâim bir kavil ile konuşmaz, fakat bir kâil olarak konuşur (kâiliyyet). O, harfleri ve sesleri kendinde yaratınca konuşur.⁴¹ O'nun kelamı işitilebilir.⁴²

³⁴ *Marham* 190

³⁵ BM. Add. 27526 f. 116r.

³⁶ Şahfûr, *Tabsir* (1955) 74.

³⁷ İbn Teymiyye, *Mecmua* 3, 342; r. *Ba'labakiyya* 395-98.

³⁸ *İkdâm* 303.

³⁹ *Marham* 166, 178.

⁴⁰ Add. 27526 f. 115v. (Kur'ân 2, 254/253) ayetindeki "kelleme", bu şekilde izah edilmiş ve bu izah reddedilmiştir.

⁴¹ Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Kitab al-Arbain* (1934) 177; Şehristânî, *Milel* 83.

“Kur’ân kavldir” demek bidattir.⁴³

Dırar ve en-Neccâr (Hicrî üçüncü asrın başları): Tüm kelimeler Allah’tandır ve insanların o kelimelerle hiçbir alakası yoktur.⁴⁴

Abbâd b. Süleyman (İbn Küllâb’ın çağdaşı): Allah diğerlerine konuşan mükellimdir; O’nun kelamı tektir, aklîdir ve gönderildiği şeyin varlığına gelerek çok yönlü olur; ezelde o şu bir emir, yasak veya haber değildir. Çünkü bunlar fenomenaldir.⁴⁵ Kur’ân bir arazdır.

Murdar (Bişr b. el-Mu’temir’in taraftarıdır): Allah’ın kelamı mahlûk değildir, Kur’ân mahlûktur. Bu görüş, Murdar’ın takipçileri olan Ca’fer b. Harb ve adaşı Ca’fer b. Mübeşşir’i, Allah’ın Kur’ânı Levh’de yarattığı, bu yüzden onun aynı zamanda iki mekânda bulunamayacağı kanaatine sevk etmiş olabilir. Ancak insanlar yeryüzündeki Kur’ân’ı cennetteki/semadaki aslından yapmışlardır. İbn Hazm detayları ekler: Levh’deki Kur’ân bir arazdır ve insanların kalplerinde olan ise onlar tarafından hikayesidir.⁴⁶

el-Esam (220/835): Kur’ân yaratılmış bir cisimdir. Esam’ın bu görüşü, Kur’ân’ın araz veya arazlar olduğu fikrine karşı aşırı bir tepki olabilir.

el-İskâfî (v. 240/854): Allah mükellimdir. Çünkü mütakellim ifadesi tecessümü(incarnation) akla getirir; söz söyleyenin eylemi söylenen şeyle özdeşir. Allah’ın kelamı aynı zamanda birçok mekânda bulunabilen mahlûk bir arazdır.⁴⁷

el-Câhız (v. 255/869): Kur’ân bir cisimdir. Tıpkı literal tefsirin, yargılamayı(judgement) aşırı maddesel yaptığı gibi, yeniden diriliş hikayesinin “ölçütü(balance)”, bir mecaz olabilir.⁴⁸ İbnü’r-Râvendî (v. 298/910) bunun bir fikir olduğunu ilan ederek, Kur’ân için madde ve araz terimlerini kullanmazdı.⁴⁹

el-Cübbâî (v. 303/915): “Allah mütakellimdir” ifadesi “kelamı verendir” anlamına gelir ve bu kelam bâkîdir. Kur’ân aynı zamanda birçok mekânda bulunabilen bir arazdır. Birisi onu okuduğunda, Allah onun için, konuşulan kelimeyle birlikte kelamı yaratır ve bu kelam, harfi harfine, her okunuşuyla işitilir.⁵⁰ Şayet Kur’ân

⁴² *İkdam* 288.

⁴³ L.A. 15, 427.

⁴⁴ *R. Ba’labakiyya* 423.

⁴⁵ *İthaf al-Sada* 2, 6.

⁴⁶ İbn Hazm, *Fısal* 4, 191.

⁴⁷ Abdülkahir el-Bağdadi, *Usulu’d-Din* 222.

⁴⁸ el-Câhız, *Resail* (Kahire 1932) 150.

⁴⁹ el-Eşari, *Makâlât* 589.

⁵⁰ *İkdam* 350.

bin kere okunsa, Allah'ın kelamı her biriyledir ve her bir okuma tümünün sahip olduğuna sahiptir, hiçbirini diğerinden bir fazlalığa sahip değildir.⁵¹

el-Cüveynî daha fazla detay ekler:

Allah'ın kelamı her okuyucunun (Kur'ân'ı) kıraati ile birlikte; ona göre bu durumda Allah'ın kelamı, insan kelimelerinin telaffuzundaki mukatta'ayrık seslerle birlikte bulunan kelimelerdir. Fakat Allah'ın kelimeleri, sesler değildir. O aynı zamanda, Allah'ın kelimelerinin yazılan kelimenin yanında bulunduğunu da söyler.⁵²

Ebû Haşim (el-Cübbâî'nin oğlu): Allah'ın kelamını oluşturmak için hiçbir organizmaya ihtiyaç duyulmaz; bu, zihinsel bir konuşma olan buna rağmen işitilebilen bir anlam olarak izah edilir. Ebu Haşim bunu "havâtır" olarak adlandırır.⁵³

el-Eş'arî (v. 324/925): Allah'ın kelamı kelime ve duraklarını da içerecek şekilde ezeldir. Bu yüzden zihinsel bir konuşma değildir ve de işitilebilir. İnsanlar nezdinde "konuşan", konuşabilen anlamına gelir; şayet o, kendisine verilen bu gücü özel bir maksatla kullanmazsa, onun yerine başka bir şey söyleyebilir; bu durum Allah hakkında da geçerlidir. Kur'ân Allah'ın kelamıdır ve sadece kendisiyle izah edilmesi gereken bir bütündür. Yazılan cilt (Mushaf-çev.) mahlûktur, fakat onun kıraatinin mahlûk mu ya da gayri mahlûk mu olduğunu beyan etmemek daha iyidir. Bir sıfat, bir nitelik olması hasebiyle, kelam Allah'la kâimdir, çünkü hiçbir şey bir nitelikle kâim olamaz.⁵⁴ Kelam, sıfata tekabül eder; mütekellim ise bir eylemde yer alan sıfat demek olan bir vasfa tekabül eder; fakat bu fark reddedilmiştir.⁵⁵

Eş'arî'nin öğretilerine ait haberler çoktur, fakat bunlar onun takipçilerinin doktrinlerine işaret edebilir. Allah yaratmak istediği bir şeye daima "ol" der.⁵⁶ Onun meleklerle ve peygamberlere yönelik ifadeleri kelamına delâlet eder.⁵⁷ O'nun sesi işitilebilir; Maturîdî ve İsfârîni bunu reddeder.⁵⁸ Onun kelamı kendi zâtında bir manadır ve Musa'ya konuşması, Musa'nın bu manayı anlayabilmesini sağlayacak bir idrakin yaratılmasıdır.⁵⁹

el-Maturîdî (v. 333/944): Allah alfabetik harfler olmaksızın konuşmuş ama Cibril, denileni kelimeler şeklinde ve bir alfabe olarak işitmiştir. Bu yüzden

⁵¹ el-Cüveynî, *Şâmil* 124.

⁵² el-Cüveynî, *İrşad* 71.

⁵³ er-Razî, *Muhassal* 76.

⁵⁴ *İbâne* 13; *Luma* 15.23.27; *Makâlât* 292.

⁵⁵ *Usûlu'd-Dîn* 115, 128.

⁵⁶ İbn Hazm, *Fısal* 2, 212.

⁵⁷ İbn Hazm, *Fısal* 3, 6. 4, 212.

⁵⁸ et-Taftazani, *Şerhu Akîdeti'n-Nesefî* (1335) 84.

⁵⁹ Muhammed b. Ebî'l-Şeirif, *Musâmara* 75; İbn Teymiye, *Mecmua* 3, 43; Taftazani, haşiye 85.

yeryüzündeki kitap, Cibril'in işittiğidir.⁶⁰ Öte yandan, Allah emirlerini Cibril'e, zihinsel/mental bir konuşma ile vermiş o da Muhammed'e Arapça olarak nakletmiştir.⁶¹

el-Bâkılânî (v. 403/1013): Allah'ın kelamı zihinsel(mental)dir, zâtının bir sıfatıdır, bu yüzden, Allah ebedî olduğu için kelamı da sona ermez/tükenmez. Kelimeler o kelamın göstergeleridir. Allah'ın kendisini nitelemesi bir idea(mana)dır ve Onun kendini fiilî sıfatlarla nitelemesi ezeldir. Bu yüzden Onun kelamı ne mahlûktur ne de muhdes. Onun fiillerinin tavsifleri, fiilin fenomenal olan sıfatları nedeniyledir.⁶² Diller Kur'ânı okur, kalpler ezberler, fakat, insanın Allah bilgisi gibi, Kur'ân o kişiyle kâim olmaz. Çünkü her ne kadar okunan ya da bilinen şey(Kur'ân-çev.) mahlûk olmasa da, onun okunması ya da ezberi mahlûktur. Yeryüzünde Kur'ân, ezeli kitabın bir hikâyesidir.⁶³ Musa, Allah'ın sesini işitmiştir; genelde sadece okuyanın sesi işitilir.⁶⁴ Allah'ın kelamı tektir ve ismin değişmesiyle değişmez; İbrance'de Tevrat(Torah), Süryanice'de İncil(Gospel) ve Arapça'da Kur'ân'dır. Şayet bir yabancı hiç Arapça bilmeseydi ve de Kur'ân ona kendi diliyle ulaşırsa, bu Kur'ân onun için bir uyarıcıdır.⁶⁵

el-Kalânisi (Bakılânî ile çağdaş): Allah'ın mental kelamı ezeldir fakat bu isimlendirme sadece ezeldedir. Ki o zaman kelam, emir ya da beyan değildi, çünkü bunlar fenomenaldir. Daha sonra kendiliğinden emir ve beyan olmuştur. Zira o bir sıfattır ve hiçbir şey onunla kâim olamaz.⁶⁶ Yaratıcı "ol" ile, zaten varolan bir şeye ya da mevcut olmayan bir şeye hitap edilmez.⁶⁷

İbn Hazm (v. 456/1064): Kur'ân Allah'ın kelimedir ve O'nun ilmidir; ilâhîdir. Yazılan ya da okunan şey Allah'ın kelimedir fakat onun yazıldığı kâğıt ve de ses mahlûktur.

İspanya'da bulunan İbn Hazm doğu düşüncesiyle temas halindeydi. Bu yüzden, doğu, kelamı bilgi ve iradeden bağımsızlaştırma eğilimindeyken ilginçtir ki o, kelam ile bilgi arasında bir alaka kurar. Ona göre Kur'ân'ın mucizevî yapısı dünyanın

⁶⁰ Razi, *Munazarat* 34. Or. 12781 f. 26v.

⁶¹ Or. 12781 f. 45v, 46r, 48r.

⁶² *Temhid* 200.213-6. 250. 263.

⁶³ Hasan b. Abdi'l-Muhsin, *er-Ravdatü'l-Behiyye* 47f.

⁶⁴ *er-Ravdatü'l-Behiyye* 44; *Musamara* 75.

⁶⁵ *Temhid* 201.

⁶⁶ *er-Ravdatü'l-Behiyye* 50; es-Subki, *Tabakat* 2, 51.

⁶⁷ Add. 27526 f. 172v.

sonuna kadar sürecektir. Allah'ın *kavli*, *Kelamı* ve kişilere ve eşyaya *konuşması* ile aynı değildir.⁶⁸

İmamü'l-Haremeyn el-Cüveyni (v. 478/1085): Kalam Allah'ta zorunludur. O bir *idea/manadır*, *ezelîdir*, *tektir*, *sesler ve harfler değildir*. Harfler ve sesler aynı şeyin iki adıdır; anlamsız sesler kalam olarak isimlendirilebilirler. Allah'ın nefsinde olan kalam insanlara bir takım ifadelerle tercüme edilir; *ezelî ve ebedî kalam daima bir haber, emir.. vs.dir*. Fakat Kur'ân'ı okuma *ezelî bir kalam değil sadece onun bir delili/işaretidir*. Bu yüzden *ezelî kalam, kalple ya da kitapla kâim olmaz*.⁶⁹

el-Gazâlî (v. 505/1111): Allah'ın kelamı *mentaldir*, O'nun *zâtıyla kâimdir*, *ezelîdir*, *sesler ve harfler değildir ve diğer tüm kelimelerden farklıdır*; zaman açısından uygun hali bekleyen bir *manadır*. Allah'ın her şeyi kuşatıcı tek bir ilmi vardır, bu nedenle tüm *diksiyon türlerini içeren tek bir kelama sahip olabilir*.

Başka bir yerde denmektedir ki, “*ezelî zât, kelamın ihdasından önce, onu ihdastan sonraki bilgisinden farklı bir tarzda biliyordu; birincisi sükût, ikincisi ise kalam olarak adlandırılmıştır*”. Galiba buradaki ihdas, kelamın kendilerine sunulduğu ve tevdi edildiği şeylerin ve kişilerin yaratılışı anlamına geliyor. Yine ona göre Ahiret'te insanlar Allah'ı *biçimsiz ve renksiz bir şekilde göreceği gibi*(sadece açıkça gören kişi bilir), bu sayede kelamının da *yeryüzündeki hiçbir şeye benzemediğini anlayacaklardır*.

Gazâlî'ye göre üç terim Kur'ân'a işaret eder; okunan(*el-makru*): *ezelî olan Kur'ândır*, okuma(*kıraat*): bir fiildir bu yüzden de fenomenaldir, *Kur'ân: değişikendir ve ilk iki anlamdan her birini içerebilir*.⁷⁰ *Ezelî Kur'ân Allah'la birlikte* fakat onun tertip ve tanzimi zaman içerisinde yer alır.⁷¹ Allah'ın kelamı Kur'ân'dadır fakat *ezelî sıfat orada değildir, tıpkı onda yer alan “ateş” kelimesinin kitabı yakmaması gibi*. Kudret ve emredicilik gibi bazı sıfatlar bir takım nesnelere gereksinim duyarlar fakat bu durum bu nesnelere ezelden beri var olduklarını göstermez. “Allah bir sığata sahiptir” ve “Bir sıfat Allah'la kâimdir” cümleleri aynı şeyi ifade eder. Yukarıda verilen sebeplerden dolayı Musa Allah'ın kelamını işitememişti; soru asla sorulmamalıydı.⁷²

Abdulcebbar (v. 415/1024): O, Mu'tezile'nin sonuncusu olarak adlandırılabilir. Kalam, icmanın da anlamlandırıldığı üzere harfler, sesler ve jestlerdir; kalam bir fiildir

⁶⁸ İbn Hazm, *Fısal* I, 63. 3, 7 f. II, 16.

⁶⁹ *İrşad* 74-8.

⁷⁰ Gazali, *İktisad* 125.

⁷¹ Gazali, *İktisad* 127.

⁷² Gazali, *Ihyau Ulum* bk. I, Bölüm I. Fasl 3. rkn 2.

ve bu yüzden fenomenaldir, Allah tarafından yaratılmıştır ve O'nun zâtından sudur etmemiştir. Şayet öyle(zâtî-çev.) olsaydı Allah, kelamın yalan da dâhil tüm formlarını kullanabilir ve sürekli konuşuyor olurdu. Allah'ın fiilleri ilâhî sıfatların varlığını kanıtlar. Buna göre O'nun mütekellim oluşunun yegâne delili fiilen konuşmasıdır. Bazıları "kelamın fâili" ifadesini kabul etmezler, öyleyse Allah'ın fiilen konuştuğunu nasıl kanıtlayabilirler? Akıl ve vahiy göstermektedir ki *mütekellim* kelamın fâili anlamına gelir:

1. a. Akıl bize şunu söyler: Her ne kadar cinler, saralılar aracılığıyla konuşsa da Allah taşların ve ağaçların konuşmasına sebep olur.

b. Kur'ân'ın mu'ciz oluşu: Bir vekilin/aracının fiili olması ihtimali nedeniyle bu da tamamen kesin değildir.

2. a. Vahy, Peygamberlerin sadık olduklarını ispatlayan mucizeler içerisindedir. Ve onlar mesajlarını Allah'ın kelamı olarak adlandırır.

b. Peygamberin sadık olduğunu kanıtlayan şey ise zorunlu olarak Allah'tan kaynaklanıyor demektir.

Aktarım, aktarılanın aynısıdır(el-hikaye aynu'l-mahki); çünkü Allah'ın kelamı süreklidir ve kelimeler değil, manalardır. İlâhî kelam tektir ama birden fazla mekânda ayrıca hafıza ve kitaplarda bulunabilir. Bu kelam, ancak tüm sesler, kitaplar ve hafızalar varlığını sona erdirince tükenebilir. Kur'ân Allah'ın insanlara son kelamıdır fakat O, meleklerle hala konuşmaktadır.⁷³

"Kelâmın fâili" ifadesini ilk dönem Mutezilîleri pek kullanılmazdı. Ancak daha sonraki yazarları, "Kelamın fâili" ifadesini düşünce ekolünün temel özelliği yapmıştır. Muhtemelen bu ifade, "Kur'ân mahlûktur" sözünden daha az itiraz edilebilir bir sözdür. Görüldüğü üzere Abdulcebbar vahiyden önce, akıldan kaynaklanan bir argüman ortaya koyar.

VI. asırdan itibaren Ehli sünnet doktrini yerleşmiş, tartışma detaylar hakkında olmuştur. Bu yüzden sadece bu detaylardan bahsedilme ihtiyacı duyulmuştur. Lehte ve aleyhte argümanlar ise artış göstermiştir.

Muhammed b. Ömer er-Râzî (v. 606/1209): Allah'ın kelamı mental, tek, ezeli ve irade tarafından yönlendirilmiştir.⁷⁴ Bu, şu fikrin aleyhine söylenmiş bir ifadedir: Eğer kelam Allah'ın zâtında ezeli bir sıfatsa, O daima konuşuyordur. Allah'ın kelamı şu an işitilemez; O Ahiret'te görülecektir, zira var olan her şey görülebilir; fakat işitme

⁷³ Abdulcebbar, Teklif 316-340; *Muğni*, c. VII (Kahire 1961).

⁷⁴ Razi, *Muhassal* 124.

ve sesler arasında böyle bir bağlantı yoktur.⁷⁵ Allah'ın kelamı sesler ve harfler değildir, fakat akıl ve vahiy onun ezeli olduğunu kanıtlar.⁷⁶ Kelamın tüm veçheleri ifadenin formlarıdır.⁷⁷

Ömer b. Mesud et-Taftazânî (v. 791/1389): Müslümanların icmaı ve genel rivayet bize, insan kelamından ilâhî kelamı tartışmamıza müsaade eder. İnsanlar için doğru formül şudur: "Kur'ân Allah'ın kelamıdır, yaratılmamıştır"^{78*} Musa Allah'ın kelamına delalet eden sesleri işitmiştir ve arada bir aracı bulunmadığı için *kelim* yani Allah'ın kendisine konuştuğu kişi olarak isimlendirilmiştir. Bu eserin haşiyecisi şunları ekler: "Musa o sesi tüm yönlerden işitmiştir". İnsanların elinde bulunan Kur'ân Allah'ın doğrudan yaratmasıdır.⁷⁹

İsimsiz haşiyeci⁸⁰ der ki, Allah'ın kelamı vahyedilen tüm kitapları kapsar ve bu kitaplar önem bakımından farklıdır, önem sırasına göre durum şöyledir: Kur'ân, İncil ve Tevrat. Kur'ân kelimesinin iki anlamı arasındaki fark şu şekilde izah edilir; Haman ve Firavun Kur'ân'dadırlar fakat Allah'ın zâtında değildirler, sadece Allah'ın onlar hakkındaki bilgisinde yer alırlar. Bir fenomenin Allah'ın zâtıyla kâim olmaması dînî bir zorunluluktur.⁸¹

Ahmed b. Abdilhalîm İbn Teymiyye (v. 728/1328): (Diğer düşünürlere göre(çev.)) kendi konumunu tanımlayan ifadelerinde şöyle der: Allah zâtından konuşur, sessiz olduğu bir halden sonra mütekellim olmamıştır, daima mütekellimdir. Onun kelamı mahlûk değildir ve O'ndan gayrı da değildir; kelamı tektir fakat ifade, emir, nehiy, teşvik veya talep olabilir; seslerden ibaret değildir, çünkü sesler iki zaman biriminde süreklilik taşımazlar.⁸² Sünnî görüş açısından *mütekellim*, kendi fiili ve iradesiyle konuşan demektir ve kelam, o kişide kâimdir. Bu teori iki zıttı birleştirmekle suçlanmıştır. Şöyle ki bu görüşe göre kelam, hem zâtın hem de fiilin bir

⁷⁵ Razi, *Muhassal* 135.

⁷⁶ Razi, *Muhassal* haşiyeye (*Maalim Usuli'd-Din*) 53.

⁷⁷ Razi, *Muhassal* haşiyeye (*Maalim Usuli'd-Din*) 57.

⁷⁸ Taftazani 86.

* Taftazani de dahil Kur'ân'ın mahlûk olmadığını savunan kelimciler Hanabile'nin iddiasını dışarıda tutup böylece yaratılmış olarak kabul ettikleri kelime, harf, sayfa.. vs. gibi unsurların kendi doktrinleri içerisinde mütâlâa edilmemesi için doğrudan "Kur'ân mahlûk değildir" yerine "Allah'ın kelamı olan Kur'ân mahlûk değildir" ifadesini kullanmışlardır. Ancak Tritton'un bunu "Kur'ân Allah'ın kelamıdır, yaratılmamıştır" şeklinde ifade etmesi bahsettiğimiz bu vurguyu yansıtamamaktadır.(çev.)

⁷⁹ Taftazani 84.

⁸⁰ Bahsedilen ve isimsiz olduğu söylenen haşiyeci Kestelli'dir. Galiba yazarın bundan haberi yoktur.(çev.)

⁸¹ Taftazani ve haşiyeye 85.

⁸² İbn Teymiyye, *Minhacu's-Sünne* I, 225.

sıfatıdır.⁸³ Kalam Allah tarafından kendi dışında yaratılmamıştır.⁸⁴ Arapça Kur'ân Allah'ın kelimidir; birisi onu okuduğunda, okunan şey O'nun kavlidir fakat ses okuyandır.⁸⁵

Meşhûr eserinde İbn Teymiyye, şuna dikkat çeker: Kalam onu ilk olarak söyleyene aittir, onu sadece tekrar edene ait değildir. Kur'ân'ın ilk baştaki metinleri seslendirilmemiştir, fakat doğru bir şekilde telaffuz etmek son derece saygın bir işti. Ebu Bekir ve Ömer şöyle demişlerdir: "Kur'ân'ın i'rabı belirli ahenklerden daha iyidir". Öyleyse yazılan ya da okunan, mahlûk ya da gayrı mahlûk olarak isimlendirilmez; çünkü birincisi (mahlûk ifadesi-çev.)Allah'ın kelimine uygun düşmez, ikincisi ise(gayrı mahlûk ifadesi-çev.) insanların fiillerine uygun olmaz. Bununla birlikte kitabın iki kapağı arasında bulunan Allah'ın kelimidir. Allah harfler ve seslerle konuşmaz demek bidattir.⁸⁶

İlkin İbn Teymiyye Allah'ın Musa'yla nasıl konuştuğuna karar veremez. Diğer bir kez, Musa Allah'ın sesini işitmiştir, der. Üçüncü kez ise, Allah'ın konuşması, Musa'nın kalam olan bir manayı anlayacağı bir iradenin yaratılmasıdır, der. Ve yine şayet kalam harflerden ibaretse, Musa, Allah tarafından zâtının dışında bir şeyde yaratılan kelimeleri işitmiş olabilir, der.⁸⁷

Dil sadece bir araç olduğu için, zihinde ihdas edilen kalam yaygın bir fikir idi ve bazen bununla ilgili bir beyit her ne kadar Divanında bulunmasa bile Ahtal'a atfedilir:

"Kalam kalptedir dil ise kalp için bir delil kılınmıştır." Bu beyit bir çok yazar tarafından kullanılmıştır.⁸⁸

Genel fikirlerin yanında daha detaylı ifadelere de rastlanır. Sadece Kur'ân Allah'ın keliminin bir kaydı değildir; vahyedilen tüm kitaplar, İbrahim, Musa, Davud ve İsa'ya verilenler de O'nun kelimidir, sıfatıdır ve yaratılmamıştır.⁸⁹ Nerede? ne zaman? nasıl? ve ne kadar? gibi sorular Allah'ın kelamı hakkında sorulamaz. Çünkü o ne artar ne de azalır ve onda ardarda gelen harfler, kelimeler ve sesler yoktur.⁹⁰

⁸³ *Minhacu's-Sünne* 1, 223.

⁸⁴ *Minhacu's-Sünne* 1, 222.

⁸⁵ İbn Teymiyye, *Mecmua* 3, 35. 45.

⁸⁶ İbn Teymiyye, *Akide* (Kahire 1358) 42-45; *Mecmua* 3, 155.

⁸⁷ İbn Teymiyye, *Mecmua* 3, 35, 43, 149f, 153.

⁸⁸ *Muhassal* 126.

⁸⁹ Or. 12781 f. 24r.

⁹⁰ Or. 12781 f. 45.

Yine de Allah'ın dediği ile Cibril'in işittiği ve tekrarladığı arasında ve Muhammed'in işittiği ve tekrarladığı ile yazılan arasında hiçbir fark yoktur.⁹¹

Bazı argümanlar şüpheli bir değere sahiptir. Kur'ân Allah'ın kelimidir ve onun mucizevî yapısı şunu kanıtlar: Vahiy doğrudur, bu yüzden biz kelamın sözlü ya da zihinsel varlığının lehinde, vahyi temel alarak delil getirebiliriz. Yazar, her ne kadar kendisini eleştirenler kabul etmese de şunu iddia ediyor: Bu bir devir olacağından delil olmaz.⁹² –Kaf ve –Nun sessizlerinin (kün=ol), yaratma kendilerinden kaynaklanacağı için yaratılmamış olmaları gerekir; aksi takdirde sonsuz bir geri gidiş(teselsül çev.) söz konusu olacaktır. Bu yüzden tüm bu sessiz harfler yaratılmamıştır.⁹³Arketip harfler ezeldir; onların örnekleri ise fenomenaldir.⁹⁴

Allah'ın değil de bir meleğin Adem'e konuşması(Kur'ân 2, 35/36), Allah'ın azametini yüceltme girişimidir.

Vahye bir ses tarafından eşlik edilir ki bu ses meleklerin kanatlarının çırpılmasına sebep olur. Allah'ın sesi yüksek veya O'nun arzusuna göre daha yüksek olabilir.⁹⁵

Muhammed b. Yusuf es-Sanûsî (v. 895/1490): Allah'ın kelamı ezeldir, zâtıyla kâimdir; harfler ve sesler şeklinde değildir ve suskunlukla kesilmemiştir. Hiçbir fenomenal nitelik onunla ilişkilendirilemez. Böylece onun bir bütün(küll) olmayışı, insan kelamından farklılıklarından birisidir ve ifade, “o sonsuzdur” anlamına sıkıştırılmamalıdır. Akıl Allah'ın kelamının var olması gerekliliğini ispatlar ancak vahiy daha güçlü bir kanıttır.⁹⁶

Muhammed Abduh (v. 1323/1905): O'nun bazı açılardan Mu'tezile'ye yakın olduğu bilinir. Ona göre akıl bizleri Allah'ın konuşabileceğine inanmaya zorlamaz, fakat vahiy böyle olduğunu bize anlatır ve Kur'ân kendisinin ilâhî kelim olduğunu ilan eder. İşittiğimiz kelamın kaynağı O'nda bulunmalı, O'nun ezeliği ile ezeli olmalıdır. İşitilen ise ezeli niteliğin(vasf) bir ifadesidir, açık bir şekilde fenomenaldir ve O'nun mahlûkâtının bir cüzüdür. Yazılan ya da ezberlenen Kur'ân ise, Allah'ın kudretinin bir ürünüdür. Mihne döneminde bazıları Kur'ân'ın kılınmış(mec'ûl/ Kur'ân, 41/2) ya da meydana getirilmiş(muhtes/ Kur'ân, 21/1) olduğunu söylemeye hazırıldılar, fakat onu

⁹¹ Or. 12781 f. 45r.

⁹² el-İci 63.

⁹³ Abdu'l-Kadir, *Gunye* § kelam

⁹⁴ R. Ba'labakiyye 432.

⁹⁵ el-Esma ve's-Sıfât 204.

⁹⁶ al-Hiba wal-ata' (Kahire) 1345, 60 vd.

“yaratılmış” diye isimlendirmeyi kabul etmediler.⁹⁷ Abduh’un “Risâle” isimli eserinin son baskısında ifadenin değiştirilmesi şaşırtıcı değildir. “Kur’ân, Allah kelamı olduğunu açıklar. Şimdi Allah’tan gelmesi yönüyle kelamın kaynağı zorunlu olarak O’nun sıfatlarından biri olmalı ve Allah’ın ezeliğinin gereği olarak ezeli olmalıdır”.⁹⁸

Şia Mu’tezile ile aynı kanaattedir. Allah’ın konuşuyor olduğu, vahiy sayesinde bilinir. Mütakellim ise “kelamı yapan” olduğuna göre kelam muhdestir. Kelam, harfler ve seslerden ibarettir. Çünkü Musa onu işitmiştir. Ve kelam, Musa’nın işittiği ağaçta olduğu gibi, Allah’ın dışındaki şeylerle kâimdir. Kelam ezeli değildir, çünkü tek bir ezeli olan vardır, o da Allah’tır. Allah Kur’ân’ın muhdisidir.⁹⁹

Kur’ân’ın yaratılmış olduğuna delâlet eden argümanlar şunlardır: Nahl, 16/40. âyetinde “ol” ifadesi, koşullu cümlenin bir kısmıdır. Koşullu cümlelerde şart cümlecigi, cevap cümleciginden önce gelir. (Dolayısıyla “ol” sözü sonradanlık kazanmış olur.-çev.) Ayrıca “kün” emri ikinci harfi birinci harfinden sonra gelen iki ünsüzden(k-n) meydana gelmiştir. “*muhkem kılınmış ve açıkça izah edilmiş*”(Hûd 11/1) âyeti yaratılmış bir şeyi işaret eder. “*Arapça Kur’ân*”(Yûsuf, 12/2) âyetine göre Kur’ân Arapça’dır, bu yüzden yaratılmıştır. Kur’ân bir mucizedir. Bu yüzden yaratılmıştır. Allah, Kur’ân’ın ve her şeyin Rabbidir. Rabbi olan ise yaratılmıştır. Bu delillere verilen cevap ise şudur: Tüm bunlar yeryüzündeki kitaba işaret etmektedir.¹⁰⁰

Teolojik düşmanlıklar oldukça şiddetliydi. Buna rağmen, “Allah’ın kelamı nefsidir(mental) ve Kur’ân sadece onun bir ifadesidir” diyenler, “Kitabın iki kapağı arasında olan Allah’ın kelamı değildir” diyenleri; “Allah’ın kelamının meydana okunamaz olduğunu, okunan ve ezberlenenin O’nun kelamı olduğunu” kabul etmeyenleri inançlarının bir sonucu olarak lanetlemezler.¹⁰¹

Özetleyecek olursak, açık bir gelişme çizgisi yoktu. Mu’tezile’nin düşüşünden sonra herkes, Kur’ân’ın Allah’ın ezeli kelamı olduğunu kabul etmişti, fakat yorumlar farklıydı. Bazı iddialar gündemden düştü, diğer bazıları ön plana çıktı, ancak farklılık hala mümkündür. Herkes bu fikirlerin birbiriyle uyuşmadığını fark etmese de, onun bir sıfat veya öz(esence) ya da bir fiil olduğu söylenmiştir. Kur’ân’ın Allah’ın genel kelamıyla olan alakası bir hükme bağlanamadı. Garip bir söylem devam etmektedir:

⁹⁷ İbnu'l-Esîr, *Tarih*, VI, 300.

⁹⁸ *Risâletü't-Tevhîd*, (İstanbul bsk.) 33; C.C. Adams, *Modernism* 148.

⁹⁹ *el-Bâbu'l-Hâdi ashâr*, 9v f. 50v.

¹⁰⁰ er-Râzi, *el-Erba'in*, 181, 188.

¹⁰¹ Taftazânî, *marğ*, 85.

“Hikmet, Allah'ın peygamberler göndermesi gerektiğini söylemektedir; fakat akıl böyle söylemez”.¹⁰²

Ek

Vasf ve Sıfat

“Vasf”, bir fiilin “tanımlama” anlamına gelen mastarıdır. “Sıfat” ise, aynı kökten gelen ve “tanım, nitelik” anlamına gelen bir isimdir. Bâkılânî'ye göre Mutezile, mahlukatının diğer parçalarıyla birlikte kelamını yaratıncaya kadar Allah'ın hakkında konuşulabilecek herhangi bir isim ya da sığata sahip olmadığını demiş olmaktadır. Öyle görünüyor ki Bâkılânî, bir niteliğin kelamla, onun hakkında konuşma yeteneğiyle bir şekilde bağlantılı olduğunu düşünmektedir. Doğa, yer, iş veya dinden kaynaklanan sıfatların tamamı, birer tanımlama olan belirlenmiş(denoted) niteliklerdir. Fakat kudret, bilgi ve muhtemelen hareketle bağlantılı olan niteliklerden tür olarak bir şekilde farklıdır. Bu durum şu cümlede özetlenebilir. “Her tanımlama(description) bir niteliktir(quality), fakat her nitelik bir tanımlama değildir”. Bağdâdî vasf ile sıfat arasında herhangi bir fark görememiştir. Muhammed Abduh ise, önceki yazarların “sıfat” terimini kullandığı yerlerde “vasf” terimini kullanmıştır.¹⁰³

---

¹⁰² Or. 12518 f. 21v.

¹⁰³ *Temhîd*, 216 vd.; *Usûlu'd-Dîn*, 115, 128.